

Könyvtár a Ménesi úton¹

Az első évtizedek²

Az 1895-ben Eötvös Loránd kezdeményezésére a minőségi tanárképzés céljával alapított (ekkor még a Csillag – ma Gönczy Pál - utcában egy bérházban működő) Eötvös József Collegium magas követelményei teljesítéséhez színvonalas könyvtárat igyekezett biztosítani. Ennek alapját három jelentős adomány teremtette meg:

– Semsey Andor mineralógus 5000 forintos felajánlása. A szaktanárok javaslatai alapján ebből az összegből vásárolták meg a könyvtár magját,³ s a továbbiakban is, Bartoniek Géza igazgató bármilyen kéréssel kereste meg, Semsey készséggel támogatta a Collegiumot.

– 1896 tavaszán báró Mednyánszky Dénes atyjának, Mednyánszky Alajosnak valamely tudományos köz-intézet céljaira felajánlott s a Nemzeti Múzeumban letétként őrzött könyvgyűjteményét ajánlotta föl az Eötvös József Collegiumnak (kb. 3600 kötet), s később is rendszeresen küldött jelentős könyvadományokat Bécsből.

Mednyánszky Dénes és Mednyánszky Alajos portréja

¹ Elhangzott 2013. jan. 17-én az MTA BTK Megőrzés – Kutatás – Megosztás konferenciáján

² A könyvtár történetének első félszáz évét (1895-1944) a Collegium gazdag levéltári anyagára támaszkodva részletesen megírta TÓDOR M. Ildikó: *Az Eötvös József Collegium könyvtárának 50 éve*. Szakdolgozat, 1969.

³ „...rendelkezéssre bocsátok 5000 frt-ot azzal a rendeltetéssel, hogy abból az alakulóban levő Eötvös József br. Kollégium könyvtárának alapja épüljön föl. Válaszd ki, hozzáértők meghallgatásával a beléilleszthető könyveket, úgy, hogy azok között, a szakszerű tanulmányokra szükségeseken kívül, legyenek olyanok is, mely bármely szak tanulójának kedves és művelő olvasmányul szolgálhatnak, mert kell, hogy a tanár tudós, de művelt is legyen.” – Semsey Andor levele Eötvös Lorándhoz (1895. július 6.) ELTE Eötvös József Collegium Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár (MDKL) 86. doboz 178. dosszié 1/2

– Eötvös Loránd, az intézmény életre hívója és első kurátora édesapja, Eötvös József könyvtárának egy részét ajándékozta az alapításkor az intézménynek (kb. 900 kötet), az eredeti könyvszekrényekkel együtt – a kollégium, majd az intézet igazgatói mindig külön gyűjteményként kezelték ezt az adományt. Eötvös József könyvtárának másik részét fia 1871-73 között a műegyetemi könyvtárnak ajándékozta (kb. 650 kötet). 1964-ben Móra László írt cikket Eötvös József és a műegyetemi könyvtár címmel, melyre fölfigyeltek az Irodalomtörténeti Intézet munkatársai, s a két intézmény közötti tárgyalások eredményeként a következő évben a két hagyaték-rész egyesült.⁴

A Csillag utcai épületben a könyvtár két részből állt: a természettudományos és az irodalomtörténelem szakterület könyveiből (ez utóbbiak három egymásba nyíló szobában) – itt tartották a szemináriumokat is. Diákok és tanárok szabadon vehették le a polcokról a köteteket.⁵ Eötvös Loránd kurátor így rendelkezett a könyvtár kezeléséről 1896 tavaszán: „Azon kérdésre, valjon a collegium könyvtárából lehet egyes munkákat házon kívül használatra kiadni határozott véleményemet avval fejezem ki, hogy e könyvtárat nem nyilvános, hanem szigorúan házi könyvtárnak tekintvén abból bármely munkának és bárkinek ilyenemű kikölcsönzését megengedhetőnek nem tartom.”⁶

A könyvtár feletti közvetlen felügyeletet Bartoniek Géza igazgató gyakorolta, többnyire ő végezte az újonnan érkező könyvek nyilvántartására szolgáló cédulakatalógus és a leltárkönyv vezetését is, esetenként egy-egy tanár vagy idősebb kollégista segítségével. A cédulakatalógus nem a könyvtárban, hanem az igazgatói irodában volt elhelyezve – elsősorban a könyvek nyilvántartását szolgálta, nem az olvasók tájékoztatását.

B. EÖTVÖS JÓZSEF-COLLEGIUM		Jegykatalogus	
Paed.	szakcsoport	2.	szám 8 ^o alak 130 ^z lelt. sz.
A szerző neve		A könyv czíme	
Anton Schwarzer		Lehrmethode zum Unterrichten der Traubstümmen	
A megjelenés helye és éve		Lapszám	518 Fötés eg. bör.
Ofen 1897		Szerzés m. B. MEDNYÁNSZKY DÉNES.	
/ kötet / darab		AJÁNDÉKA.	
Megjegyzés:			

Katalóguscédula 1896-ból

⁴ Eötvös József könyvtárát bemutatja BÉNYEI Miklós: *Eötvös József könyvei és eszméi*. Debrecen, Csokonai, 1996. A könyvek részletes, katalógusszerű leírását Gángó Gábor végezte el: GÁNGÓ Gábor (szerk.): *Eötvös József könyvtára*. Bp., Argumentum Kiadó, 1996.

⁵ ZIMÁNDI P. István: Péterfy Jenő az Eötvös Collégiumban. *MTA I. Oszt. Közlemények* 1958. XIII. kötet 1-4. sz. 187.

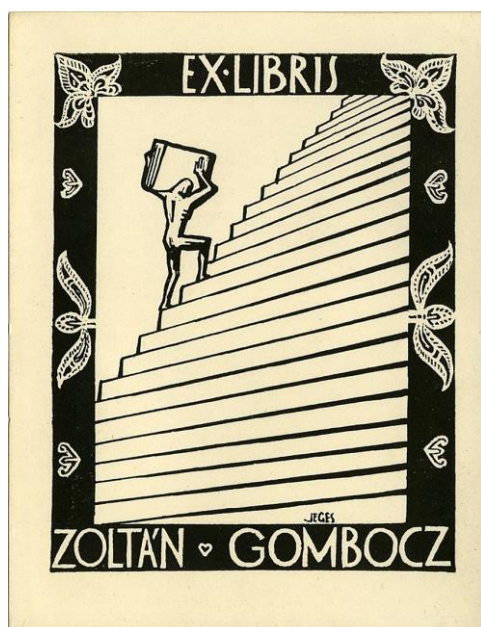
⁶ MDKL 88. doboz 181. dosszié 1/1

Az Alpár Ignác tervei alapján kifejezetten a Collegium céljára a Gellérthegyen emelt új épületet 1910 karácsonyán vették birtokukba diákok és tanárok. Az épület első emeletén egy nagyobb teremben és 9 kisebb szobában helyezték el a könyvtárat tudományszakok szerint. Itt van ma is! Egy-egy tudományterületen belül a művek sorrendje a polcokon: források, segédtudományok, összefoglaló művek, részterületekkel foglalkozó munkák, egyes szerzők művei alfabetikus sorrendben, így a hallgatók a szaktárgyuk tanulmányozásához szükséges irodalmat egy helyen találhatták meg. Eötvös József könyvgyűjteményét – az eredeti szekrényekben – a díszterembe tették.

Bartoniek Géza igazgató 1911-ben tanévkezdéskor intézkedett a könyvtári rendről: nyitva tartás reggel 8-tól este 8-ig. „A könyveket a növendékek magok veszik ki a szekrényekből s a könyvtári helyiségből való távozás előtt... visszateszik.”⁷

A '20-as évek végétől a nyitva tartás ideje este 10-ig, majd 11-ig kitolódott, s a kollégium tagjai már kölcsönözhettek is – de a köteteket az épületből kivinni, vagy kölcsönadni szigorúan tilos volt.⁸ A könyvtárnak több, mint 30 éven át nem volt főfoglalkozású könyvtárosa, csak 1928-ban kapott a Collegium egyik tanára oktatói feladatai mellett könyvtárosi kinevezést.⁹

A könyvtár felbecsülhetetlen kultúrtörténeti értéke annak köszönhető, hogy alapításától a legkiválóbb tudós tanárok (Szekfü Gyula, Pais Dezső, Ligeti Lajos, Zsirai Miklós, Teleki Pál, Keresztury Dezső és hosszan sorolhatnám...) tanácsai alapján fejlesztették állományát.

Ahogy a könyvtár alapítása is nagylelkű adományoknak volt köszönhető, a továbbiakban is jelentős részét tette ki a gyarapodásnak a nem csekély minisztériumi támogatás mellett a Collegium egykori tanárainak és diákjainak adománya, hagyatéka. 1936-ban Gombocz Zoltán (1928-35-ig a Collegium 2. igazgatója) „egész életén át gyűjtött könyvtárát” kapta meg az intézmény.¹⁰ Minden kötetbe beragasztották ex librisét.

⁷ MDKL 88. doboz 182. dosszié 1/1-2: Az Eötvös József Collegium könyvtári rendje (1911. szept. 20.)

⁸ MDKL 88. doboz 182. dosszié 1/6 (1929. ápr. 15.) és 1/7 (1937. aug. 31.)

⁹ MDKL 40. doboz 71. dosszié

¹⁰ Szabó Miklós beszéde Gombocz Zoltán sírjánál 1936. május 1-jén. *Szövetségi Évkönyv* XIV-XV. 1936-37. Bp., Eötvös József Collegium, 1937. 14. és MDKL 88. doboz 181. dosszié

Kiemelkedő volt a francia kormány több alkalommal nyújtott, nagy értékű és szabadon kiválasztható könyvajándéka, a Collegium anyaintézménye, a párizsi École Normale Supérieure többszöri adománya, az olasz kultúrintézet, a német követség, a külföldi vendégprofesszorok, lektorok ajándékai. 1941-ben a budapesti szovjetország követség megszűnésével annak könyvtárát vásárolhatta meg a Collegium jelképes áron, 1944-ben e könyvek befogadása az intézményt ért jobboldali sajtótámadások egyik vádpontjává vált.

Az ostrom alatt a Collegiumban rekedt diákok a pincébe hordták le az értékesebb könyveket. Így is az épületet ért bombatalálatoktól az emeleten maradt filozófiai és földrajzi könyvtárrész majdnem teljesen megsemmisült, köteteit a romok, törmelékek alól kellett kiásni.¹¹

A háború után az épület és a könyvtár helyreállításának oroszlánrészét a visszatért diákok, tanárok és az új igazgató, Keresztury Dezső végezte. A háborús kárt végül kb. 1500 kötetre becsülték.

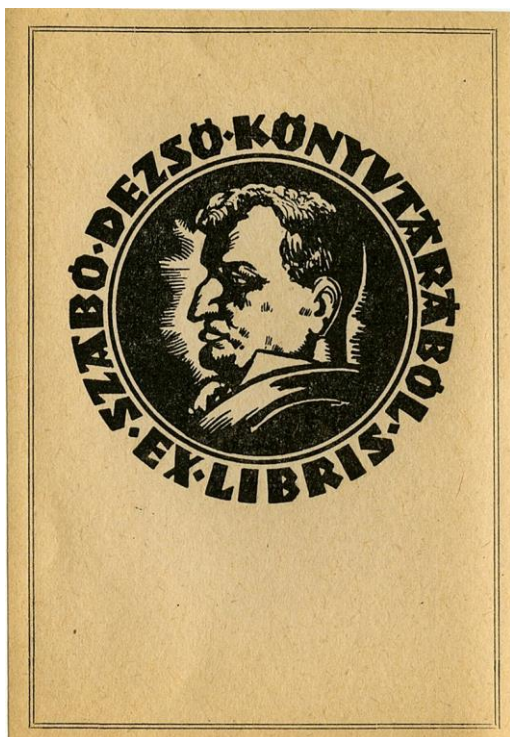
Keresztury Dezső igazgatóként, és miniszterként a háború áldozatai közül Balogh József, Halász Gábor és Szabó Dezső könyvhagyatékát „mentette” a Collegium könyvtárába.

Halász Gábort, a Nyugat vezető kritikását, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársát '44-ben munkaszolgálatra hívták be, s a szenvedéseket nem élte túl. Keresztury emlékszobát rendezett be az első emelet egyik termében, s felkérte Bernáth Aurélt, készítsen ide egy festményt (fotó alapján). A kép ma az Irodalomtudományi Intézet igazgatói irodájában függ, Halász Gábor könyvei pedig szakrend szerinti helyükön (nagyobbrészt az angol, francia és a klasszika-filológia anyagban) találhatóak, a legértékesebb dedikált magyar irodalmi anyagot őrizzük különgyűjteményként. Minden kötetben „Halász Gábor könyveiből” pecsétnyomat van.¹²

¹¹ A háború idején a levéltári anyag egyre hiányosabb, így pótolhatatlan forrás Imolya Imre egykori kollégistának az ostrom alatt írt naplója, melyből a könyvtárról is sokat tudhatunk meg. IMOLYA Imre krónikája. Egy koronatanú feljegyzései az Eötvös Kollégium ostrom alatti napjairól. *Juss* 1990. 2. szám (június-július) 129-132., ill. 40/1945.sz. Tomasz Jenő aligazgató jelentése a háborús károkról gr. Teleki Géza kultuszminiszternek. Közli: DÖRNYEI Sándor (szerk.): *A háború sújtotta Eötvös Collegium. Tomasz Jenő emlékére*. Bp., 2004. 129-134.

¹² A Halász Gábor-könyvtár idekerülésével kapcsolatban csupán egy levél maradt fenn, mely szerint másnap a minisztérium teherautója szállítja a könyveket a Nemzeti Múzeumtól a Collegiumba – MDKL 86. doboz 178. dosszié 1946/9 sz. (1946. május 14.). "Kéziratai, jegyzetei, okmányai, levelezése, személyes holmija szinte nyom nélkül elpusztult; csak könyvtárát sikerült megmenteni s az Eötvös-kollégium emlékszobájában elhelyezni." - KERESZTURY Dezső: *Kapcsolatok*. Budapest, Magvető, 1988. 186. Elhelyezéséről: MDKL 54. doboz 102. dosszié: 1946. dec. 19. tanári értekezlet jegyzőkönyve. A képről: SALAMON Gáspár: Bernáth Aurél: Halász Gábor portréja, 1948. In: HORVÁTH László (szerk.): *Lustrum. Százéves az Eötvös Collegium Ménesi úti palotája. Kiállításvezető*. Bp., 2011

Szabó Dezső könyvtára: Az egykor collegista író 1945 januárjában hunyt el az ostromlott fővárosban. Értékes könyvtárát pereskedés után a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1947 elején tudta megvásárolni, s arról rendelkezett, hogy a könyveket a kolozsvári református kollégium és az Eötvös József Collegium kapja meg.¹³

A könyvek átszállításáról, őrzéséről, felleltározásáról a Collegium gondoskodott, s miután nem került sor a Kolozsvárra szállításra (a pincében álltak ládában a kötetek évekig), engedélyt kapott a könyvtár e könyvek állományba vételére is – összesen majdnem 6000 kötetről van szó, mindegyikbe beragasztották a feldolgozás során Szabó Dezső ex librisét.¹⁴

A háború utáni években az igazgató számtalan levélben ostromolta a könyvkiadókat – nem sikertelenül -, hogy a forráshiánnyal küszködő intézménynek juttassák el kiadványaikat.

„Nyilvános” Eötvös Könyvtár

Bár Keresztury Dezső miniszterként (és igazgatóként) igyekezett megragadni minden lehetőséget, hogy a Collegium hagyományos működését fenntartsa, 1948-ban már nem tudta távol tartani a politikát az intézménytől, így távozott, elfogadva az Akadémia főkönyvtárnoki kinevezését. Elindult az intézmény hanyatlása, mely aztán megszüntetéséhez vezetett.

1950 őszén az épület a Tanfolyamellátó Nemzeti Vállalat irányítása alá került, s egyszerű diákszállóként működött (a korábbi 100 helyett nem ritkán 400-450 hallgatóval). „A könyvtárat csak a nagy tekintélyű volt collegisták közbelépésével sikerült az Akadémiai Könyvtár fiókjaként megőrizni” – írta Keresztury Dezső visszaemlékezésében.¹⁵ Hivatalosan 1950. október 1-jével vált az Akadémiai Könyvtár egyik osztályává, s ekkortól az „MTA Eötvös Könyvtár” nevet használta. Ekkor az egész első emelet az Akadémiához került, beköltözött az Irodalomtudományi Dokumentációs Központ (4 helyiségbe) és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság irodája.¹⁶

¹³ KERESZTES Csaba: Szabó Dezső könyvtára. *ArchivNet* 5. (2005) 4. sz.

¹⁴ MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Archívuma 16. fond 272/1948, 338/1948, 79/1949, 234/1949, 41/1951, 115/1952, ill. 212/1953.

¹⁵ KERESZTURY Dezső: Emlékezés az Eötvös Collegium utolsó éveire. *Valóság* 1989. 3. szám 83.

¹⁶ MDKL 88. doboz 185. dosszié 1/5: Latorcai Józsefnek, a 20. sz. diákszáló mb. igazgatójának jelentése a Tanfolyamellátó Vállalatnak

A könyvtár nyilvánossá vált, az olvasószám növekedésével a könyvtárhasználat rendje is megváltozott: a dísztermet olvasóteremmé alakították át.¹⁷ Bár a szakrendi elhelyezés változatlanul megmaradt, a belső helyiségeket „könyvraktárrá” minősítették, s csak pár neves kutató kaphatott engedélyt arra, hogy ezekbe a szobákba bebocsátást nyerjen, ott dolgozhasson.¹⁸ Természetesen többen kifogásolták a collegiumi idők „régisabadságának” elvesztését, pl. a munkatársak beszámolója szerint Gáldi László „türelmetlenül oktató vitalendülete...már az olvasóterem nyugalmát veszélyeztette”.¹⁹

Az egykori díszterem – a falon balról jobbra Eötvös József portréja, Eötvös Loránd büsztje, Eötvös József egyik könyvszekrénye könyveivel, Bartoniek Géza, Mednyánszky Dénes és Alajos portréja, Eötvös másik könyvszekrényének részlete

Az átszervezés után öt korábbi collegiumi alkalmazott dolgozott a könyvtárban, valamint az Akadémiáról Szőke Sándort helyezték át, kinevezve osztályvezetőnek. A nagyon hosszú nyitva tartási idő miatt (még mindig reggel 8-tól este 11-ig) az osztályvezető kivételével minden dolgozó az épületben lakott, ahogy annak idején a collegiumi időkben is.

Az elkövetkező évek iratanyagából kitűnik, hogy továbbra is bizonytalan volt a könyvtár további sorsa: elképzelhető volt az is, hogy a diákszállóval együtt, vagy anélkül az épületben marad,

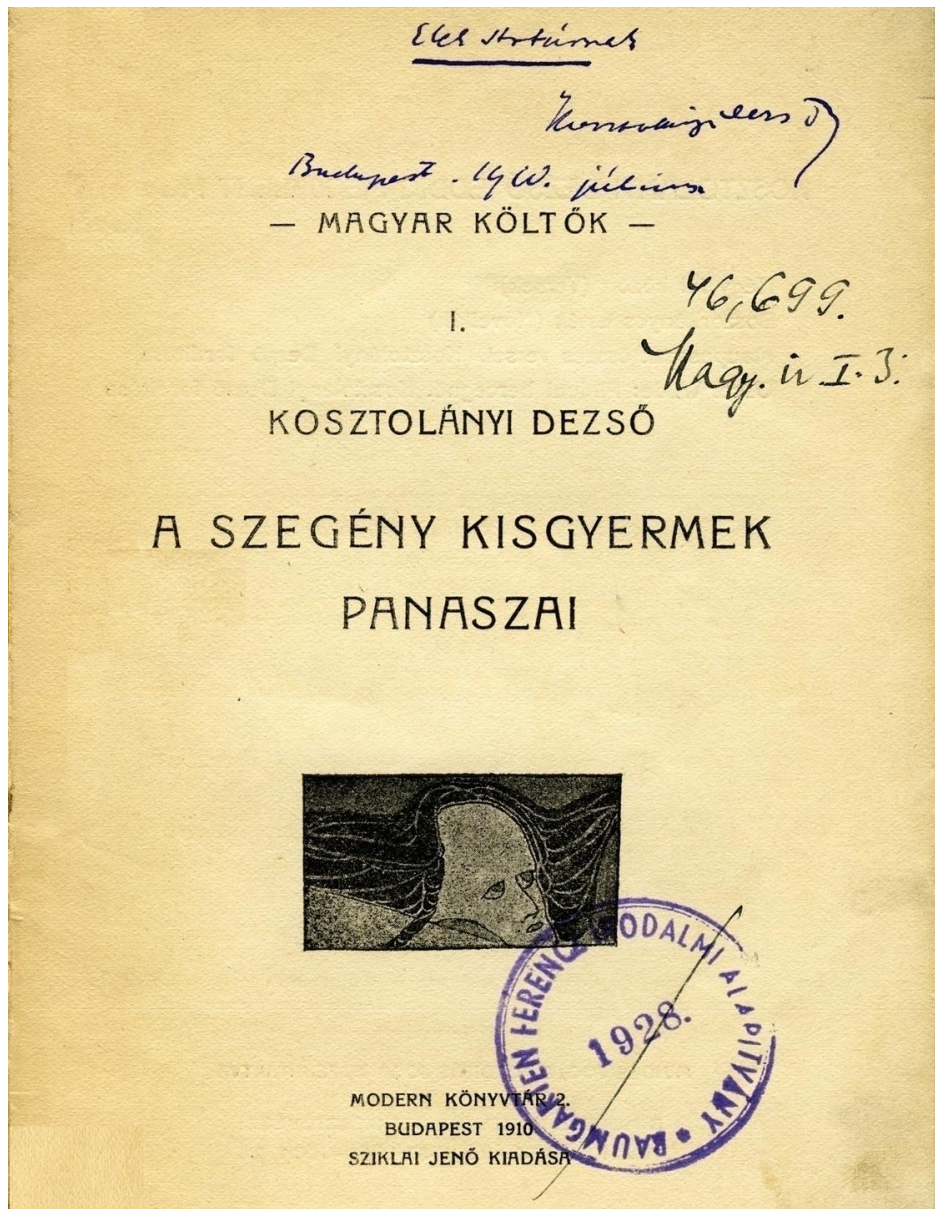
¹⁷ ITI Archívum 16. fond 7/1951: Jelentés a könyvtár működéséről 1950. szept. 1-től dec. 31-ig. A nyilvánossá tétel következő lépcsőfokaként 1952-ben 13 kerületi általános és középiskolának írt a könyvtárvezető „olvasószerzés céljából”, majd a Bölcsészkar, a Pedagógiai Főiskolának, az Akadémia I. és II. Osztálya szaktitkárainak, hogy oktatóik, kutatóik figyelmét hívják föl a könyvtárra - ITI Archívum 16. fond 138/1952: Feljegyzés Scher Tibornak és 270/1953: Jelentés a könyvtár április havi működéséről

¹⁸ ITI Archívum 16. fond 101/1952.

¹⁹ ITI Archívum 16. fond 235/1954: Gáldi László levele Haraszti[!] Gyulának (1954. dec.1.) és Szőke Sándor jelentése az ügyről Haraszthynak (1954. dec.15.) Gáldi László 1929-től collegista, 1937-1950-ig a Collegium tanára, az '50-es években a Nyelvtudományi Intézet osztályvezetője.

illetve az is, hogy el kell költöznie.²⁰ Az 1953-as fejlesztési terv valószínűsíti, hogy az épületből „akadémiai székház” lesz (irodalomtudományi és nyelvtudományi intézettel) a könyvtár nyilvános jellegének megőrzésével.²¹

Állománya az '50-es években is értékes kötetekkel gazdagodott: 1951-ben a megszüntetett Baumgarten Alapítvány megmaradt 7 ládányi könyvét szállították át, köztük Elek Artúr dedikált köteteivel,²² melyeket ma is külön gyűjteményként kezelünk. Elek Artúr, a Nyugat vezető kritikusa, esszéírója nem sokkal a német megszállást követő öngyilkossága előtt végrendeletet készített, melyben könyvtárát több nyilvános gyűjteményre hagyta, így a „Magyar írók műveinek dedikált példányait a Baumgarten-alap könyvtárára...”²³

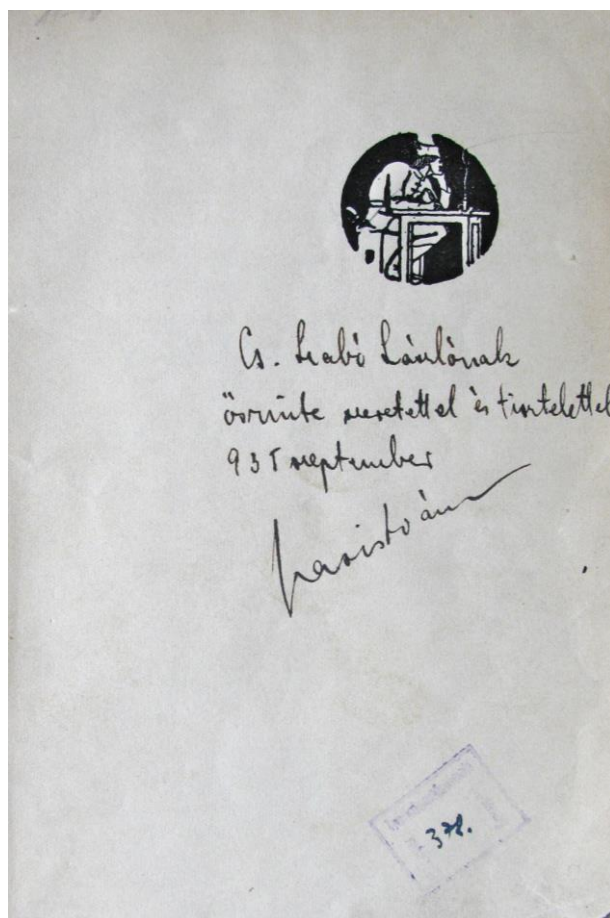
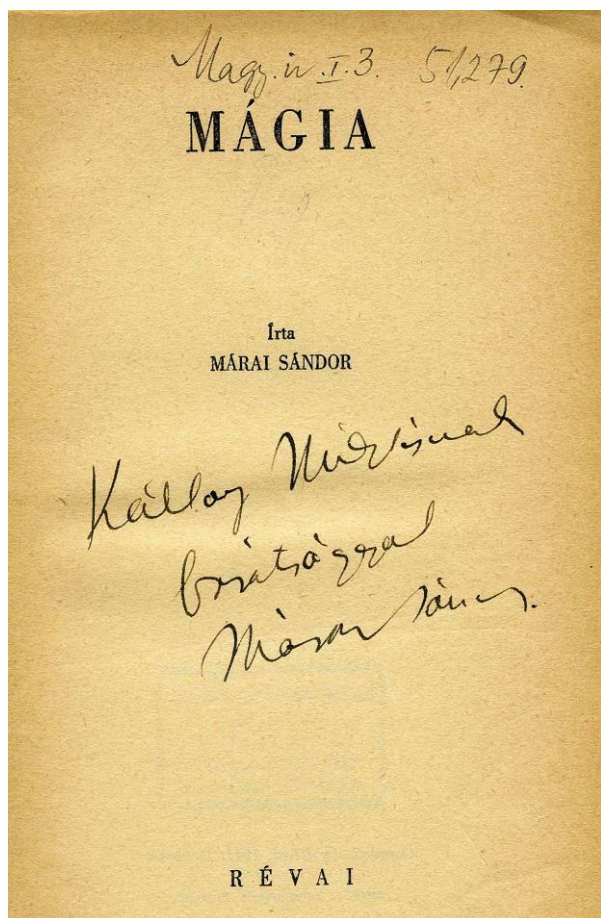
²⁰ ITI Archívum 16. fond 52a/1951: Szőke Sándor könyvtárvezető az Akadémiai Könyvtár vezetőjének, Scher Tibornak feljegyzésben elemzi a könyvtár lehetséges jövőjét és profilváltoztatási javaslatait a három eshetőségre (1951. szeptember 1.)

²¹ ITI Archívum 16. fond 246/1953. (1953. márc. 27.)

²² ITI Archívum 16. fond 16a/1951.

²³ A végrendelet másolatát az Országos Széchényi Könyvtár (OSzK) Kézirattára őrzi (Analecta-10.213.), részletét közli B. JUHÁSZ Erzsébet: Elek Artúr könyvtárának sorsa. *Magyar Könyvszemle* 1976. 1. 146. Elek Artúrról megemlékezett GYERGYAI Albert In: *Magyar mártír írók antológiája* 34-36. és *Forrás*, 1969. 4. 39-41.

1953-ban a kitelepített Kállay Miklós író, lapszerkesztő könyvtárából jelentős magyar- és világirodalmi anyag – rengeteg dedikált példánnyal; a Magyar Irodalomtörténeti Társaságtól pedig az emigrációba vonult Cs. Szabó László könyveiből csaknem 500 kötet került a gyűjteménybe.

Az Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtára

Az Irodalomtörténeti (később Irodalomtudományi) Intézet 1956. január 2-án kezdte meg működését az Eötvös Collegium épületének földszinti jobbszárnyán és az első emeleten. A könyvtár Intézethez csatolását megelőző²⁴ egyeztetések során kiemelt fontosságú volt, hogy állománya a maga teljességében fennmaradjon, valamint az, hogy az intézeti kutatókon túl az épületben lakó egyetemisták számára is nyitott legyen.²⁵ (A diákszálló időközben az ELTE kezelésébe került, 1955-ben felvehette Eötvös József nevét, de a Kollégiumot K-val írva, majd megindult a szakkollégiumi munka...) A könyvtár továbbélése és a Kollégiummal való együttműködés

²⁴ ITI Archívum 16. fond 23/1956.

²⁵ 1952-ben a diákszálló az egyetemhez került, 1955-ben vette föl az Eötvös József Kollégium nevet, majd 1958-tól fokozatosan (egyelőre még az általános kollégium szervezetén belül) megindult a szakkollégiumi munka a régi Collegium szellemében. Erről részletesen: TÓTH Gábor: Az Eötvös Kollégium 1957-től 1984-ig. In: NAGY József Zsigmond - SZIJÁRTÓ István (szerk.): *Tanulmányok az Eötvös Kollégium történetéből.* Bp., Eötvös József Kollégium, 1989. 135-150.

biztosítéka volt, hogy az intézet vezetői, és munkatársainak többsége is Eötvös kollégista volt egykor.

Bodnár György egykori igazgató szavaival zárom előadásomat: „...az Irodalomtudományi Intézet munkájában az Eötvös Kollégium szellemisége folytatódott, és igyekezett megvalósulni a tudományos kutatásban.”²⁶

A világirodalom terem Mednyánszky Dénes szobrával korabeli képeslapon²⁷

²⁶ Bodnár György alapító munkatárs, későbbi igazgató szavai: "Itt Klaniczay, ugye dolgozol?" - Munkatársai beszélgetése mesterükről. *Irodalomismeret*, 2002/5-6.sz. 23.

²⁷ A felhasznált képek közül a két Mednyánszky és Halász Gábor portréját, valamint az egykori díszterem és a világirodalom terem fotóját az Eötvös Collegium kiadványaiból és levéltárából a Collegium igazgatójának hozzájárulásával és támogatásával használtam fel.